

**SPRAWOZDANIE Z PRAC ARCHEOLOGICZNYCH W ZWIĄZKU Z
PLANOWANĄ BUDOWĄ KOMPLEKSU BOISK W GLIWICACH
PRZY UL. JAGODOWEJ**
(nr Pozw. K/312/2025)

Autor:

- *Radosław Zdaniewicz*

Gliwice 2025

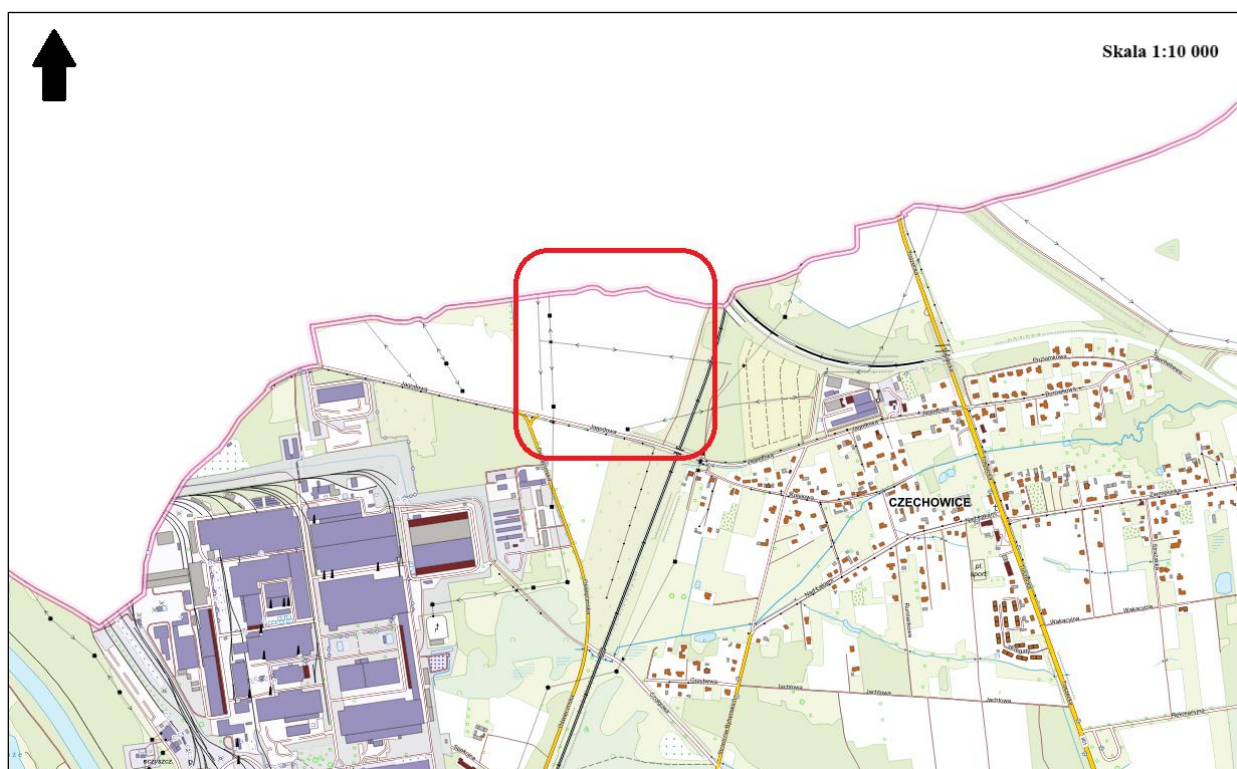
Spis treści:

- 1. Uwagi wstępne**
- 2. Kwerenda archiwalna**
- 3. Analiza LIDAR i zdjęć lotniczych**
- 4. Wyniki badań powierzchniowych**
- 5. Inwentarz zabytków**
- 5. Wnioski końcowe**
- 6. Kopia Pozwolenia na badania**

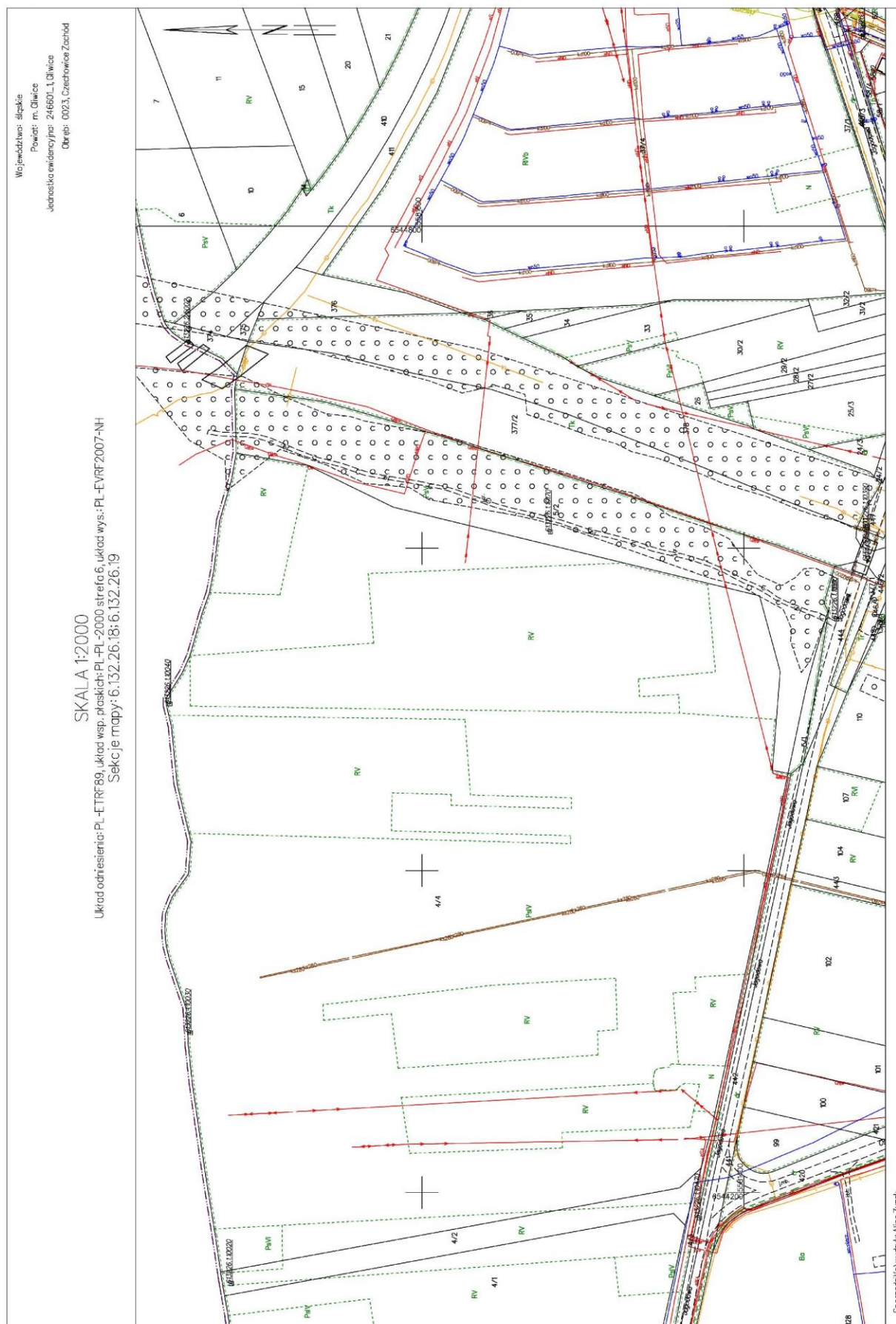
1. Uwagi wstępne

W dniach 27.03 – 04.04.2025 przeprowadzono archeologiczne prace powierzchniowe związane z planowaną inwestycją pn. „Budowa kompleksu boisk sportowych” przy ul. Jagodowej w Gliwicach Czechowicach, w obrębie działek nr 4/3, 4/4, 5/2.

Metodyka prac polegała na prospekcji wizualnej powierzchni terenu, szczególnie fragmentów terenu wykorzystywanych rolniczo i poddawanych eksploracji sprzętem mechanicznym. W trakcie prac użyto drona oraz detektora metali oraz urządzenia RTK do namierzania zabytków archeologicznych odkrywanych w trakcie prac. Przed rozpoczęciem prac, zgodnie z wytycznymi WUOZ w Katowicach wykonano również kwerendę archiwalną dotyczącą dotychczasowych odkryć archeologicznych w obrębie najbliższej okolicy w stosunku do terenu objętego inwestycją. Wykonano także analizę map archiwalnych, podkładów LIDAR ALS oraz zdjęć lotniczych w celu ustalenia istnienia ewentualnych wyróżników wegetacyjnych mogących świadczyć o istnieniu pod powierzchnią potencjalnych obiektów archeologicznych.

Mapa 1. Mapa z zaznaczonym terenem inwestycji

Mapa 2. Mapa do celów projektowych w skali 1:2000

2. Kwerenda archiwalna

Źródła archeologiczne

Czechowice, obecnie jedna z dzielnic Gliwic, usytuowane są na północno-zachodnich obrzeżach miasta. Jest to mało urozmaicony centralny odcinek Wyżyny Śląskiej, którą obejmuje dorzecze środkowej i dolnej Kłodnicy. Współcześnie obszar ten jest już mocno przeobrażony w skutek działalność człowieka, i tym samym jego dawne ukształtowanie krajobrazowo-przyrodnicze oraz sieć hydrologiczna uległy poważnym zmianom. Dawna wieś wkomponowana jest w łagodne pagórki, a współczesną strukturę hydrograficzną tworzą niewielkie naturalne cieki oraz powstałe w wyniku eksploatacji piasku – sztuczne zbiorniki. W okolicy brak jest urodzajnych gleb, dominują słabe gleby piaszczyste w różnym stopniu zbielcowane. Na południe od miejscowości występują wtórne zwarte kompleksy leśne tzw. Las Łabędzki.

Ryc. 1. Czechowice na mapie Christina Friedricha von Wrede z około 1750 roku. (Źródło: Staatsbibliothek Berlin, nr SBB IIIC, Kart N. 15060, Band 2, Blatt 23)

Już w okresie przedwojennym okolicami Czechowic zainteresowali się niemieccy archeolodzy, którzy prowadzili rozpoznanie terenowe oraz dokumentowali znaleziska na podkładach mapowych i w rejestrach konserwatorskich. To obecnie najczęściej jedyna dokumentacja 9 odsłoniętych stanowisk z powodu strat wojennych i zmian w krajobrazie miejscowości. Kolejne rozpoznanie archeologiczne nastąpiło dopiero w latach 90. XX wieku, i było wynikiem prac powierzchniowych związanych z Archeologicznym Zdjęciem Polski (arkusz AZP 96–44). W trakcie tej prospekcji

terenowej odsłonięto kolejnych 18 stanowisk archeologicznych, w większości związanych z szeroko rozumianym średniowieczem.

W ostatnich latach dzięki realizacji projektu naukowo-badawczego pt. „Georgious” odnaleziono relikty drewnianego, później murowanego kościoła pw. św. Jerzego w Czechowicach, po którym ślad zagaął w XIX wieku oraz położonego w bliskim sąsiedztwie siedliska dworskiego funkcjonującego w XIV i XV wieku (Zdaniewicz 2020, 2021, 2022). Współcześnie w miejscowości prowadzone są nadzory archeologiczne w trakcie inwestycji budowlanych, które jednak nie przyniosły odkrycia nowych stanowisk.

W rezultacie wszystkich prac archeologicznych w rejonie Czechowic zadokumentowano prawie 30 stanowisk z różnych odcinków czasu, z których większość jest związana z okresem wczesnego i późnego średniowiecza (ryc. 5 wraz ze spisem). Stanowiska zarejestrowane podczas prac AZP w większości występują na polach uprawnych w części południowo-zachodniej i północno-zachodniej. Niewielkie skupisko odsłonięto także w części północno-wschodniej miejscowości, w kierunku na Ziemięcice.

Ryc. 2. Czechowice, zabytki pochodzące z grobu datowanego na X wiek: garnek, żelazna szabla i topór. (Źródło: 1 – Archiwum Państwowe, oddział we Wrocławiu; 2 – Arndt 1925)

Analiza rozkładu osadnictwa na tych terenach wykazuje słabą penetrację obszaru przez dawne społeczności pradziejowe, co prawdopodobnie było uwarunkowane wysokim zalesieniem typowym dla okolic Gliwic oraz stosunkowo słabymi glebami. Ze starszej epoki kamienia znamy tylko jedno stanowisko (nr 6) z charakterystycznym dla schyłkowo paleolitycznych lub mezolitycznych grup łowców i zbieraczy inwentarzem krzemiennym. Z młodszą epoką kamienia – neolitem wiązane jest również pojedyncze znalezisko, tj. domniemana osada (nr 9), na której poza ułamkami ceramiki odsłonięto topór kamienny (?). Zastanawiające jest również tylko jedno stanowisko kultury łużyckiej (nr 18), ponieważ w niedalekim sąsiedztwie Czechowic potwierdzone są liczne znaleziska z nią związane, w tym dwa duże cmentarzyska w Gliwicach-Łabędach-Przyszówce i w Ziemięcicach, wskazujące na trwałe osadnictwo łużyczan w tym rejonie sięgające od późnej epoki brązu do wczesnej epoki żelaza (Halsztat C i D).

Wśród oznaczonych punktów osadniczych zdecydowanie dominują stanowiska datowane na wczesne- i późne średniowiecze. Szczególnie cenne znaleziska powiązane są z IX/X wiekiem, czyli z czasami kształtowania się państwa pierwszych Piastów. Ślady osadnictwa z wczesnego średniowiecza stosunkowo rzadko notowane są na terenie powiatu, a ich występowanie w Czechowicach wynika najpewniej z położenia geograficznego miejscowości, która leżała na drodze wiodącej do Toszka. Rozwijająca się w tym czasie kasztelania toszecka powstała według badaczy w X–XI wieku w celu ubezpieczania przeprawy przez Dramę. Hipotetycznie jej zasięg ustala się jako obszar między rzeką Małą Panwią na północy, a Kłodnicą na południu (Rajman 1999).

Z tego czasu pochodzą znalezione w Czechowicach w trakcie badań powierzchniowych ułamki ceramiki wiązane z najprawdopodobniej z osadami otwartymi (nr 7 i 18) oraz trzy inne znaleziska (nr 1 do 3) o nieustalonej funkcji.

Jednak najbardziej interesującym odkryciem chronologicznie związanym z tym okresem jest zniszczony pochówek szkieletowy wojownika (?) (st. nr 8), któremu towarzyszyło całe naczynie oraz dwa przedmioty żelazne: topór (określany czasem jako czekan typu morawskiego) i szablą interpretowaną jako wyrób starowęgierski (ryc. 2).

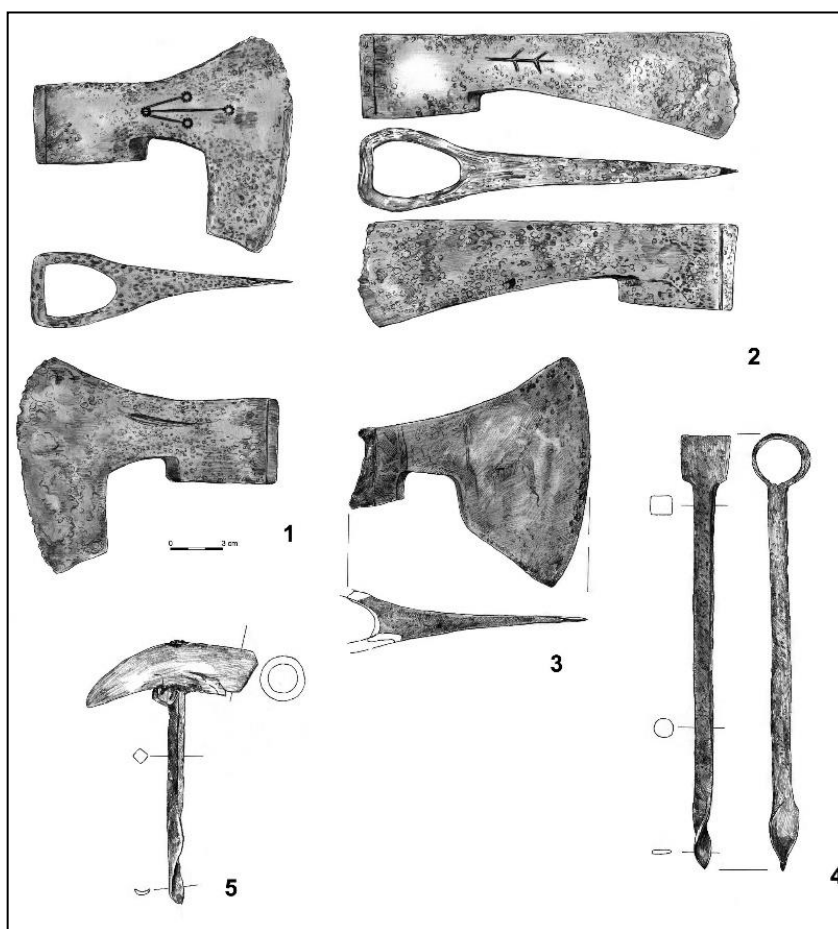
Było to znalezisko przypadkowe, dokonane w 1879 roku, o niepewnej lokalizacji opisanej w archiwach jako „pola uprawne znajdujące się w południowej części wsi”. Niestety brak kości ludzkich znacznie utrudnia interpretację tego obiektu.

Bardzo cenne pod względem naukowym zabytki przekazano do muzeum w Berlinie, gdzie na skutek działań wojennych najprawdopodobniej zaginęły i niemożliwe są, na chwilę obecną, dalsze badania potwierdzające ich proveniencję. Szabla w tym typie jest jak dotąd jedynym tego typu zabytkiem z obszaru Górnego Śląska. Pozostają jedynie spekulacje na podstawie cech stylistycznych zabytków żelaznych. Czy mamy do czynienia z wojownikiem, który przybył na te tereny z obszarów Państwa Wielkomorawskiego lub naddunajskich, czy ich proveniencja poświadcza raczej kontakty miejscowych Słowian z terenami dzisiejszych Czech lub Węgier. A te były stosunkowo częste, na co wskazują zabytki znajdowane na innych stanowiskach z tego czasu (np. na grodzisku w Kamieńcu). Być może na obszarze dzisiejszych Czechowic obok osady funkcjonowało także cmentarzysko, lecz tą kwestię mogłyby potwierdzić jedynie badania wykopaliskowe.

Ryc. 3. Mapa obszaru pomiędzy Pyskowicami i Gliwicami z 1827 roku

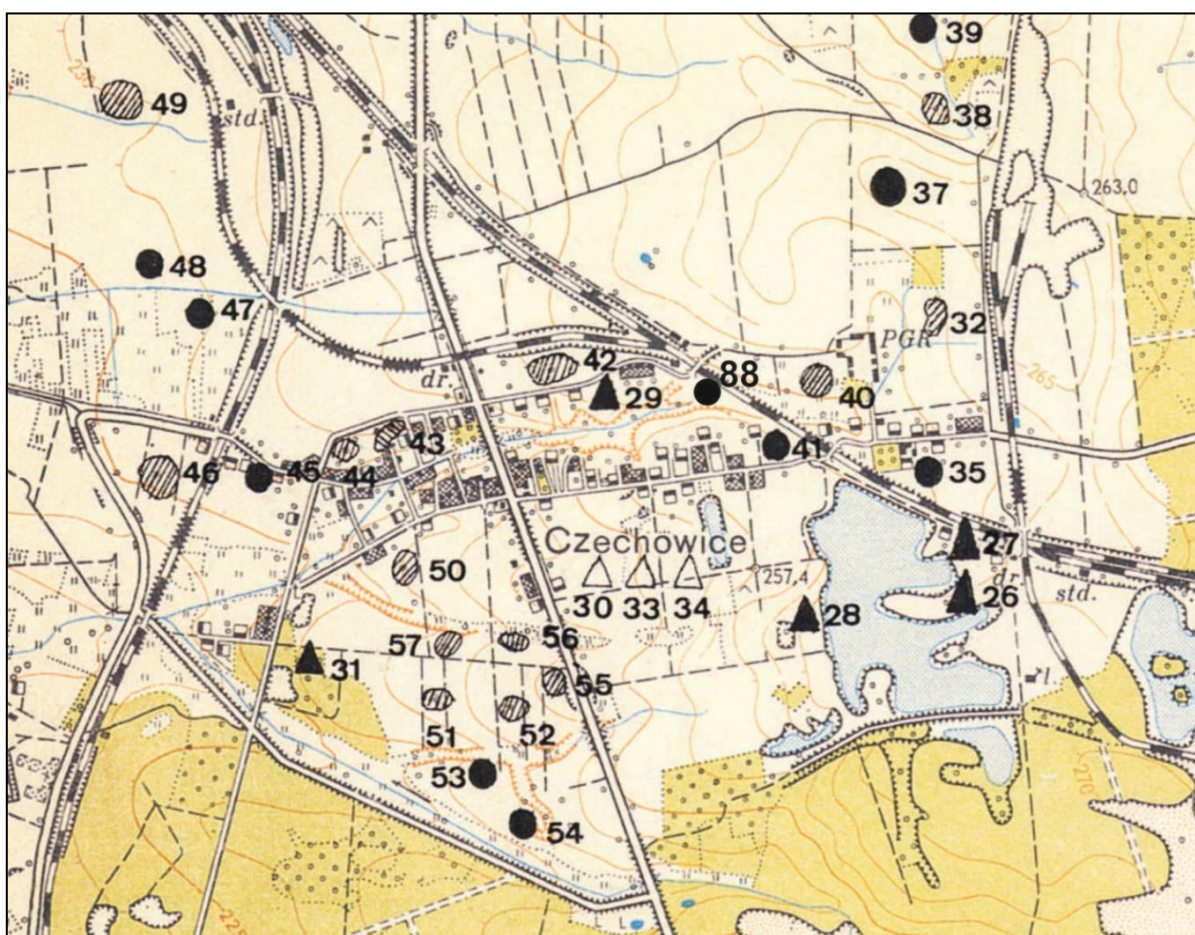
Późniejsze stanowiska datowane na średniowiecze związane są z poświadczoną lokacją wsi i jej położeniem wzdłuż szlaku komunikacyjnego prowadzącego do miast komunalnych takich jak Gliwice czy Pyskowice, czy dalej w stronę Tarnowskich Gór. Rozwijające się ośrodki miejskie oraz powstające wraz z nimi osady o charakterze rolniczym w znacznym stopniu wpłynęły na urbanizację regionu. Wyraźna intensyfikacja osadnictwa w średniowieczu jest również wynikiem zakrojonej na szeroką skalę akcji trzebieży lasów, którą w XIV i XV wieku objęto niemalże całą Wyżynę Śląską.

Ryc. 4. Wybór XVI-wiecznych zabytków (siekiery przebijak i świder) znalezionych w Czechowicach, zbiory MGI, rys. R. Polackiewicz

Kolejnym interesującym znaleziskiem z tego terenu jest depozyt 18 przedmiotów metalowych odkryty przypadkowo w 2005 roku w lesie w pobliżu ul. Czołgowej, w południowej części Czechowic. Odnaleziono zestaw 17 przedmiotów metalowych datowanych na XVI/XVII wiek (ryc. 4). Najciekawszymi zabytkami są niewątpliwie żeleźce toporów, z których dwa mają rozbudowane znaki kowalskie. Wśród pozostałych przedmiotów wymienić należy kilka żelaznych ostrzy kopaczek i motyk,

ostrze noża, świder oraz rzadko znajdowane obiekty jak widelec czy żelazna kłódka z kluczykiem. W większości są to przedmioty wykorzystywane przy pracach polowych i ogrodniczych oraz związane z rzemiosłem. Duża liczba przedmiotów żelaznych świadczy o dobrej kondycji materialnej, a co za tym idzie również gospodarstwa, w którym podstawowym zajęciem była uprawa roli, a także wytwórczość rzemieślnicza. Wskazywałaby na to zdecydowana dominacja narzędzi o wyższym statusie społecznym ich właściciela, w tym obecność w depozycie dwuzębnego widelca, stanowiącego element zastawy stołowej. Cenne przedmioty ukryto prawdopodobnie w czasie wojny trzydziestoletniej (1618–1648).

Ryc. 5. Mapa AZP 96–44 ze stanowiskami archeologicznymi w rejonie Czechowic (wykaz stanowisk w tabeli)

Tabela 1 Stanowiska archeologiczne w rejonie Czechowic

LP	Nr st. w miej sc.	Nr st. na obsz a-rze	Funkcja stan.	Chronologia	Inwentarz	Uwagi
1.	1	26	?	wczesne średniowiecze	ceramika	stan. archiwalne, obecnie zniszczone; lit AP Wrocław, WSPS, sygn. 685, s. 115
2.	2	27	?	wczesne średniowiecze	ceramika	stan. archiwalne, obecnie zniszczone; lit. AP Wrocław, WSPS, sygn. 685, s. 115
3.	3	28	?	wczesne średniowiecze	ceramika	stan. archiwalne, obecnie zniszczone, lit. AP Wrocław, WSPS, sygn. 685, s. 115
4.	4	29	?	średniowiecze	ceramika	stan. archiwalne
5.	5	30	osada?	średniowiecze XIII w.	kleszcze żelazne	stan. archiwalne
6.	6	31	śląd osadnictwa	paleolit/mezolit	wyroby krzemienne: odłupki, grocik	stan. archiwalne, obecnie częściowo zniszczone
7.	7	32	śląd osadnictwa	epoka brązu/żelaza kul. łużycka	ceramika	stan. archiwalne
			osada?	wczesne średn., X-XI w.	ceramika	AZP z 1994 r.
8.	8	33	cmmentarzysko	pradzieje	popielnica ze szczątkami ludzkimi	stan. archiwalne
			?	wczesne średniowiecze	ceramika, zab. metalowe	stan. archiwalne odkryte w 1879 r., lit. AP Wrocław, WSPS, sygn. 685, s. 115
9.	9	34	osada?	neolit	ceramika, krzemienie, toporek kamienny	stan. archiwalne
10.	10	35	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
11.	11	37	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
12.	12	40	osada?	późne średniowiecze	ceramika	
13.	13	41	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
14.	14	42	osada?	późne średniowiecze	ceramika	
15.	15	43	osada	późne średniowiecze	ceramika	
16.	16	44	śląd osadnictwa?	późne średniowiecze	ceramika	
17.	17	45	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
18.	18	46	osada	epoka brązu/żelaza kultura łużycka	ceramika	
			osada	wczesne średniowiecze, (IX-X w.)	ceramika	
19.	19	47	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
20.	20	50	osada	późne średniowiecze	ceramika	
21.	21	51	osada?	późne średniowiecze	ceramika	

22.	22	52	osada	późne średniowiecze	ceramika	
23.	23	53	śląd osadnictwa	epoka kamienia	odłupek	
			śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
24.	24	54	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	ceramika	
25.	25	55	osada	późne średniowiecze	ceramika	
26.	26	56	osada	późne średniowiecze	ceramika	
27.	27	57	śląd osadnictwa	?	polepa	
			osada	późne średniowiecze	ceramika	
28.	28	88	osada	wczesne średniowiecze, X- XIII w.	ceramika	badania wykopaliskowe od 2017 do 2021 roku
			cmentarzysk o	XIV-XVII w.	ceramika, zab. metalowe i brązowe, monety	
			relikty budowli sakralnych	XIV-XVIII w.	relikty drewnianej konstrukcji; fundament kamiennie-ceglany	

Źródła historyczne

Dzieje historyczne Czechowic, podobnie jak w przypadku większości miejscowości na Górnym Śląsku rekonstruujemy z kilku zachowanych przekazów archiwalnych i wzmianek historycznych. Bardzo uboga jest także baza źródeł ikonograficznych, z których najstarsze pochodzą dopiero z XVIII wieku.

Trudno jednoznacznie określić kiedy powstała osada Czechowice. Prawdopodobnie była to wieś rycerska – stąd w herbie „św. Jerzy zabijający smoka”, lokowana na prawie niemieckim. Już od średniowiecza stosowano nazwę „Schechowitz”. Pierwsza wzmianka o Czechowicach znajduje się w wykazie dziesięcin Episkopatu Wrocławskiego czyli *Liber foundationis episcopatus Vratislviensis* powstałej około 1305 roku. W dziele tym napisano: „*Item in Cechowitz sunt XXVIII mansi solventes per fertones*”. Oznacza to, że Czechowice były wówczas obowiązane płacić dziesięcinę z 24 łanów.

Nie wykluczone jednak, że początków osady można szukać w okresie panowania potomków księcia opolsko-raciborskiego Kazimierza I opolskiego (1211–1230), tj. Mieszka II Otyłego (1230–1246) lub Władysława I opolskiego (1246–1280/81). Książęta znani byli z tego, iż silnie propagowali akcję osadnictwa na prawie niemieckim na terenie Górnego Śląska. Osada powstała na ważnym szlaku w kasztelani toszeckiej z Gliwic do Pyskowic, i dalej do Toszka.

**Ryc. 6. Miedziany pierścienek zdobiony motywem florystycznym
znaleziony w warstwie cmentarzyskowej przy kościele pw. św. Jerzego,
zbiory MGI, fot. R. Zdaniewicz**

O właścicielach wsi Czechowice wspominają jedynie pojedyncze wzmianki historyczne. Problemy w kontekście ustalenia właścicieli wsi w średniowieczu stwarza fakt, iż na terenie Górnego Śląska istniało kilka osad o tej nazwie. Być może z Czechowic pochodzili bracia Mikołaj i Zbrosław z Czechowic, którzy pojawiają się jako świadkowie na dokumencie księcia toszeckiego z 1 kwietnia 1404 roku¹. W dokumencie z 1461 roku pojawia się natomiast rycerz Stefan Latossek von Tieschkowitz, pisarz księcia opolskiego Mikołaja I², trudno jednak określić, czy wspomniane „Tieschkowitz” łączyć można z wsią Czechowice. Z wizytacji przeprowadzonej w miejscowości przez archiprezbitera Namysłowa Wawrzyńca Joannstona w 1679 roku wiadomo, iż w tym czasie znajdował się on pod jurysdykcją właściciela majątku, luteranina Adama Zernberga (*von Czornberg*)³. Stanowił już wtedy filię parafii w pobliskich Łabędach. Wiadomo, iż szlachcic nie dbał o miejscową świątynię, która miała popadać w ruinę, a nabożeństwa odbywały się tu w tym czasie niezwykle rzadko.

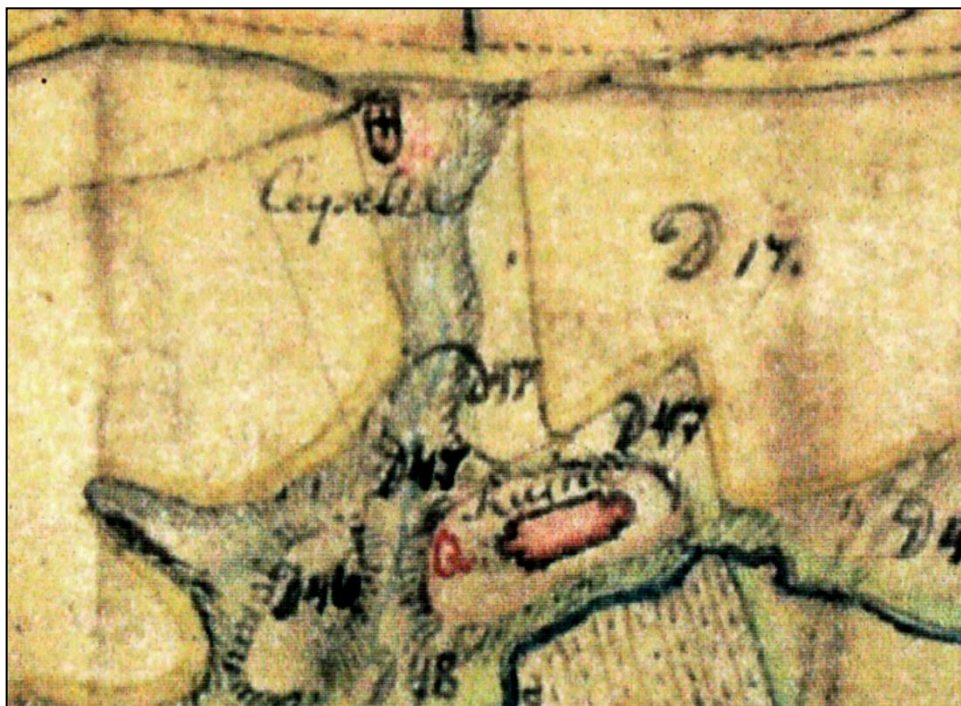
Czechowice były niewątpliwie siedzibą samodzielnej parafii w średniowieczu. Protokoły powizytacyjne z lat 1679 i 1687 opisują kościół jako budowlę drewnianą i filię parafii łabędzkiej. Jednak pomimo niewielkich rozmiarów parafia miała własnego plebana. Duchowny posiadał we wsi plebanię wraz z zabudowaniami gospodarczymi. Podstawą utrzymania parafii była dziesięcina z okolicznych pól. W okresie reformacji

¹ J. Horwat, *Księżstw bytomskie i jego podziały do końca XV w.*, Gliwice 1990, s. 76.

² *Codex Diplomaticus Silesiae*, Bd. 6, nr 254, Breslau 1865.

³ J. Jungnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonat Oppeln*, Bd. I., Breslau 1904, s. 95-96.

świątynia służyła jako zbór miejscowym protestantom. W dniu 5 marca 1629 roku, cesarz Ferdynand II Habsburg ogłosił edykt restytucyjny, nakazujący protestantom zwrot części dóbr należących uprzednio do katolików, a zsekularyzowanych w 2. połowie XVI wieku. W protokole wizytacyjnym zawarto także trochę danych o samym kościele, jego wymiarach, konstrukcji i patronie. Miał to być kościół drewniany o wymiarach 15 na 27 łokci, z drewnianymi: wieżą dzwonniczą i przylegającą zakrystią.

Ryc. 7. Fragment planu pomiarowego Czechowic wykonanego w 1817 roku przez porucznika Jungnickela z zaznaczoną „ruiną” kościoła i kaplicą polową (Źródło: Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Gliwicach, Górny Śląsk, 1752–1995, nr ZK 513)

W 1682 roku dominium czechowickie zakupił baron Jerzy Bernhard von Welczek (właściciel m.in. Łabęd i wielu dóbr w okolicy) trwale połączył tutejsze dobra z pobliskim majątkiem w Łabędach, a kościół stał się filią świątyni pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Łabędach, którą wspierał i rozbudowywał⁴.

Kościół w Czechowicach dalej był jednak używany do nabożeństw, o czym świadczy wpis z protokołów wizytacyjnych archidiakona opolskiego Marcina Teofila Stephetiusa z lat 1687 i 1697⁵. W protokołach podano też, że świątynia posiadała trzy

⁴ A. Weltzel, *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln-Ratibor von 1532 bis 1741*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” 1874, Bd. 12, H. 1, s. 38–39; A. Kuzio-Podrucki, *Rodzina von Welczek (Welczek)*, [w:] Łabędy Dzieje miejscowości i parafii..., s. 62.

⁵ J. Jungnitz, *Visitationsberichte der Diözese Breslau*..., s. 411; P. Górecki, Dawny (już nieistniejący) kościół w Czechowicach..., s. 371–375.

ołtarze z murowanymi mensami oraz mocny dach. Zarówno kościół łabędzki, jak też czechowicki miały w momencie wizytacji tego samego kolatora, brata zmarłego barona Jerzego Bernarda von Welczek, Jana Bernarda. Co ciekawe w protokole wizytacyjnym z 1687 roku zaznaczono, iż kościół w Czechowicach został zbezczeszczony przez protestanckie pochówki w jego wnętrzu. Podupadający drewniany kościół istniał jeszcze w 1719 roku, gdyż opisano go w wizytacji, którą przeprowadził archidiakon baron Karol de Stinglheim⁶. Wynika z niego, że kościół w tym czasie dalej popadał w ruinę, m.in. murzała wieża dzwonnicza. Ostatni zapis wizytacyjny, wymieniający jedynie pośrednio informację o czechowickiej drewnianej świątyni pochodzi z 1727 roku.

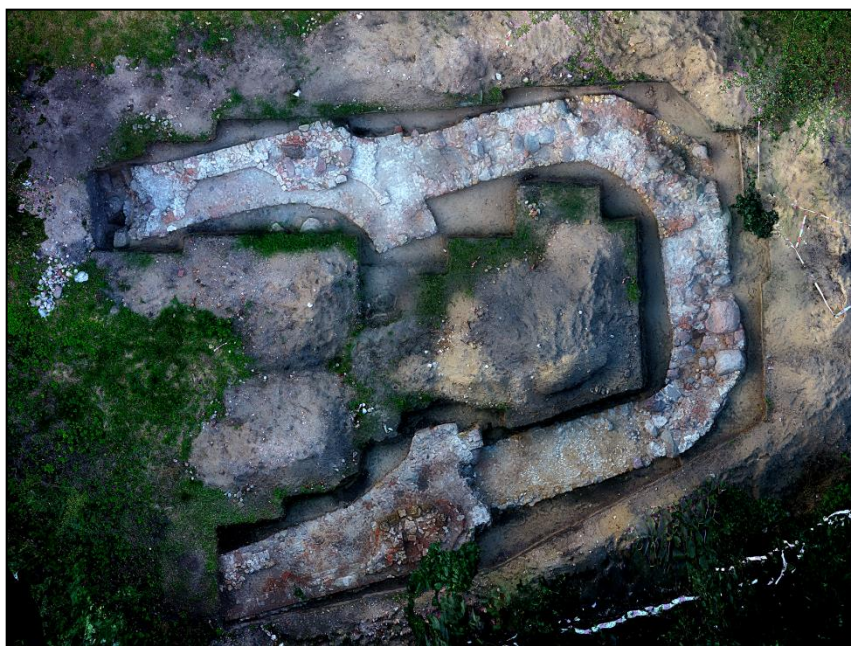
Ryc. 8. Zabudowa obok kościoła św. Jerzego w Czechowicach na tablicy z dzieła „Topografia Śląska” aut. Friedricha Bernarda Wernera z 2. poł. XVIII wieku. (Źródło: 1 – zbiory Staatbibliothek zu Berlin; 2 – Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego)

Intrygujące jest jednak to, iż w 2. poł. XVIII wieku kościół w Czechowicach wraz z otoczeniem przedstawił na jednej z tablic z dzieła „Topografia Śląska” Friedrich Bernard Werner (ryc. 8)⁷. Obok rzekomej budowli murowanej świątyni, wznosić się miała również murowana zabudowa otoczona parkanem. Być może jest to skutek uproszczenia lub schematyzacji zastosowanej przez autora rysunku lub pomyłki w jego opisie. Nie wykluczone również, że F. B. Werner wizytował jedynie plac budowy nowego, nigdy nie ukończonego kościoła murowanego w Czechowicach i sporządził jego rycinę *ad hoc*, na potrzeby swojego dzieła, wyprzedając ostateczne powstanie i

⁶ P. Górecki, Dawny (już nieistniejący) kościół w Czechowicach..., s. 376.

⁷ F. B. Werner, *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung des Herzogthums Schlesiens*, Pars I, br.

konsekrację świątyni. Trudno jednak stwierdzić jaki charakter miała zabudowa widoczna na rycinach na drugim wyniesieniu, obok kościoła. Być może to budynki plebani albo dworu pańskiego. Niestety w źródłach pisanych nie zachowały się jak dotąd żadne informacje dotyczące ewentualnego dworu w Czechowicach. Na obydwu ilustracjach Wernera (ryc. 8) budynki istniejące obok kościoła wyglądają jak dwory, a nie proste chałupy wiejskie. Należy jednak podkreślić, iż na dwóch zachowanych rysunkach przypisywanych temu samemu autorowi teren ten i jego zabudowa zostały przedstawione zupełnie odmiennie. Być może świadczy to o tym, iż należy to źródło ikonograficzne traktować bardzo ostrożnie. Ostatnio postawiona hipoteza zakłada również, iż kościół i dwór ukazane na wspomnianych ilustracjach Wernera przedstawiać mogą stary kościół św. Jadwigi i dwór murowany w pobliskich Czechowicom – Ziemięcicach i zostały przez autora mylnie podpisane.

Ryc. 9. Kamienny fundament niezrealizowanego barokowego kościoła, fot. R. Zdaniewicz

Kościół pw. św. Jerzego, spłonął i ostatecznie uległ zawaleniu około 1800 roku. Pewnym jest, że w 1817 roku w Czechowicach pozostały już jedynie ruiny budowli sakralnej, a w pobliżu zbudowano tzw. kaplicę polną (Feldkapelle), która była poświęcona św. Janowi.

Przeprowadzone przez R. Zdaniewicza (2020, 2021, 2022) badania archeologiczne w latach 2017–2021 pozwoliły na sprecyzowanie lokalizacji dawnej świątyni. Przyniosły również zaskakujące informacje dotyczące samego obiektu.

Mianowice, udało się odsłonić elementy konstrukcyjne starszej, drewnianej świątyni, istniejącej zapewne już od schyłku XIII wieku i użytkowanej jeszcze na końcu XVII stulecia. Jednak nie spodziewano się odsłonięcia znacznie większej kamiennej konstrukcji, która jest pozostałością po niezrealizowanej kolejnej inwestycji w miejscu popadającego w ruinę drewnianego kościoła.

Nowy obiekt zaplanowano już w barokowej redakcji jako jednonawowy, wnekowy kościół z półkoliście zamkniętym prezbiterium i dwoma wieżyczkami w elewacji frontowej (ryc. 9). Tego typu obiekty sakralne są reprezentatywne dla tych czasów i były często realizowane na Górnym Śląsku. Inicjatorem jego powstania był najpewniej baron Jerzy Bernard von Welczek, a dzieło mieli kontynuować jego spadkobiercy. Co ciekawe żadne z dostępnych źródeł archiwalnych nie wspomina o rozpoczęciu budowy nowej świątyni. Niestety inwestycji nigdy nie ukończono, na co mogła wpłynąć trudna sytuacja polityczna na Górnym Śląsku w XVIII wieku.

Ryc. 10. Miedziany nowożytny medalik z przedstawieniem Matki Boskiej Loretańskiej (awers), zbiori MGI, fot. R. Zdaniewicz

W przestrzeni pomiędzy relikami fundamentów natrafiono na tzw. warstwę cmentarzyskową związaną z użytkowaniem cmentarza. W jej wypełnisku odkryto kilkaset fragmentów ceramiki naczyniowej, gwoździ żelaznych stanowiących osprzęt budowlany, jak również elementy konstrukcyjne trumien, medaliki oraz elementy stroju. Przedmioty te datować można na okres od XIV po k. XVIII wieku. W części spągowej warstwy odsłonięto 8 grobów. We wnętrzu kościoła (prezbiterium) odkryto również ceglana kryptę, w której pochowano jedną osobę.

Niedaleko świątyni odkryto także pozostałości po drewnianej siedzibie miejscowego posiadacza ziemskiego, użytkowanej przez 100 lat – od 2 połowy XIV po 2 połowę XV wieku. Jest to jedyny zachowany w obecnych Gliwicach, a

charakterystyczny dla średniowiecznych założeń urbanistycznych – układ, w którym w bliskim sąsiedztwie kościoła funkcjonują zabudowania dworskie.

Archiwum Muzeum w Gliwicach

Zdaniewicz R., 2020, Sprawozdanie z badań archeologicznych reliktyw kościoła Św. Jerzego w Gliwicach Czechowicach (AZP 96-44/88). Sezony badawcze: 2017 i 2018 (nr Pozw. 143/2017; K/584/2018), tom I i II. **Zdaniewicz R.**, 2020, Sprawozdanie z badań archeologicznych późnośredniowiecznego siedliska dworskiego w Gliwicach Czechowicach (AZP 96-44/89). Sezony badawcze: 2017 i 2018 (nr Pozw. 143/2017; K/584/2018);

Zdaniewicz R., 2021, Sprawozdanie z badań archeologicznych późnośredniowiecznego siedliska dworskiego w Gliwicach Czechowicach (AZP 96-44/88). Sezon badawczy: 2019 (nr Pozw. K/798/2019).

Zdaniewicz R., 2022, Sprawozdanie z badań archeologicznych reliktyw kościoła Św. Jerzego w Gliwicach Czechowicach (AZP 96-44/88). Sezon badawczy: 2019 (nr Pozw. K/798/2019).

Literatura:

Arndt A., *Oberschlesische Vor- und Frühgeschichte in volkstümlicher Darstellung*, Dortmund 1925.

Das alte Dorf Schechowitz und seine Geschichte, „Oberschlesien im Bild” 1933, nr 6, s. 4–5 (nn).

Dobrzańska-Szydłowska E., *Późnohalszackie cmentarzysko ciałopalne w Ziemięcicach w pow. gliwickim*, „Przegląd Archeologiczny” 1960, t. XIII, s. 150–151.

Gerlic H., *Kościół katolicki na ziemi gliwickiej w okresie od reformacji do sekularyzacji*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 2000, t. XV/1, s. 43–136.

Górecki P., *Dawny (już nieistniejący) kościół w Czechowicach – historyczna prefiguracja kościoła św. Jerzego w Łabędach*, [w:] Łabędy. Dzieje miejscowości i parafii, red. ks. A. Hanich, S. Rosenbaum, B. Tracz, P. Górecki, Łabędy 2017, s. 367–381.

Heyne J., *Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, Bd. 1, Breslau 1860.

Horwat J., *Księstwo bytomskie i jego podziały do końca XV w.*, Gliwice 1990.

Jungnitz J., *Visitationsberichte der Diözese Breslau. Archidiakonats Oppeln*, Bd. I, Breslau 1904. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 6: *Województwo katowickie*, z. 5: Powiat gliwicki, Warszawa 1966.

Kuzio-Podrucki A., *Rodzina von Welczek (Welczek)*, [w:] Łabędy. Dzieje miejscowości i parafii, red. ks. A. Hanich, S. Rosenbaum, B. Tracz, P. Górecki, Łabędy 2017, s. 61–77.

Kwak J., *Miasta księstwa opolsko-raciborskiego w XVI–XVIII wieku*, Opole 1977.

Michnik M., Zdaniewicz R., *Przeszłość powiatu gliwickiego. Vademecum archeologiczne*, Gliwice 2014.

Michnik M., Zdaniewicz R., *Badania archeologiczne przy kościele pw. Św. Mikołaja w Kozłowie, woj. śląskie*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 2016, t. 26, s. 249–263.

Rajman J., *Średniowieczny Toszek. Z dziejów małego miasteczka na Górnym Śląsku*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 1999, t. 14, s. 9–35.

Schulte L., *Die Rechnung über den Peterspfennig von 1447. Studien über die deutsche Besiedlung und die Parochialverfassung Oberschlesiens*, Breslau 1918.

Weltzel A., *Die Landesbeamten der Fürstenthümer Oppeln Ratibor von 1532 bis 1741*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” 1874, Bd. 12, H. 1, s. 19–44.

Zdaniewicz R., *Depozyt przedmiotów metalowych z okolic Gliwic-Czechowic*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 2013, t. 24, s. 405–418

Zdaniewicz R., *Relikty zanikłego kościoła Św. Jerzego w Gliwicach Czechowicach*, „Rocznik Muzeum Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” 2020, t. 8, s. 166–182.

3. Analiza LIDAR i zdjęć lotniczych

Analiza LIDAR

W ramach prac przygotowawczych wykonano analizę podkładów LIDAR terenu inwestycji. Korzystano z podkładów dostępnych w aplikacji geoportal.gov.pl. Analizę prowadzono pod kątem istnienia ewentualnych anomalii terenowych, tj. kopców, liniowych pozostałości umocnień, etc (mapa 3).

map 3. Mapa LIDAR terenu objętego badaniami powierzchniowymi.

Źródło: geoportal.gov.pl

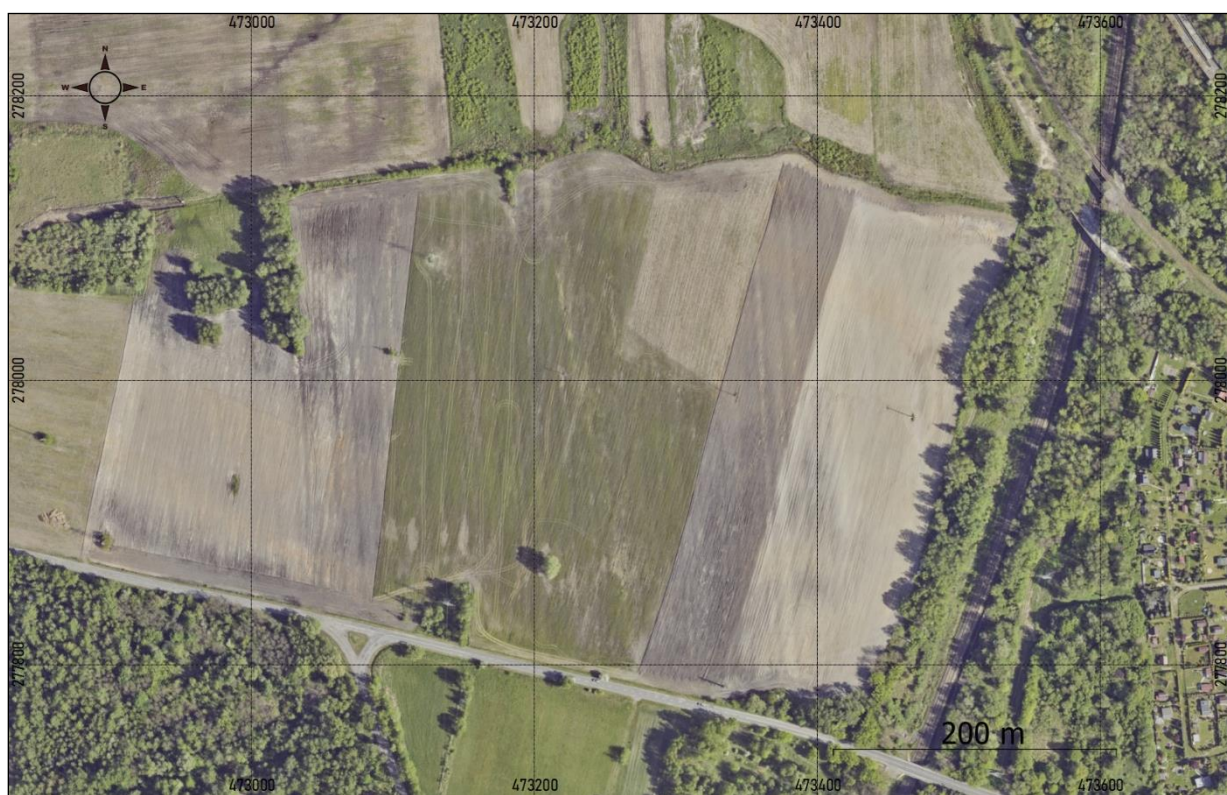
Przeprowadzona analiza nie ujawniła żadnych anomalii powierzchniowych, które wskazywałyby na istnienie w obrębie terenu przyszłej inwestycji jakichkolwiek powierzchniowych anomalii terenowych. Czytelne ciągi o przebiegu mniej więcej na linii

N–S stanowią ślady po orce wykonywanej sprzętem mechanicznym, bez znaczenia z punktu widzenia archeologii (**fot. 1, 2**). W części północnej badany teren ograniczony jest przez niewielką dolinę cieku wodnego, którym odprowadzana jest woda z okolicznych pól w kierunku doliny rzeki Kłodnicy, znajdującej się na zachód od badanego terenu.

Należy jedynie zaznaczyć, że w części południowo-zachodniej, przy ul. Jagodowej znajduje się wydzielony fragment terenu, na którym zlokalizowane jest stanowisko poniemieckiej obrony przeciwlotniczej z czasów II WŚ (fot. 6).

Analiza zdjęć lotniczych

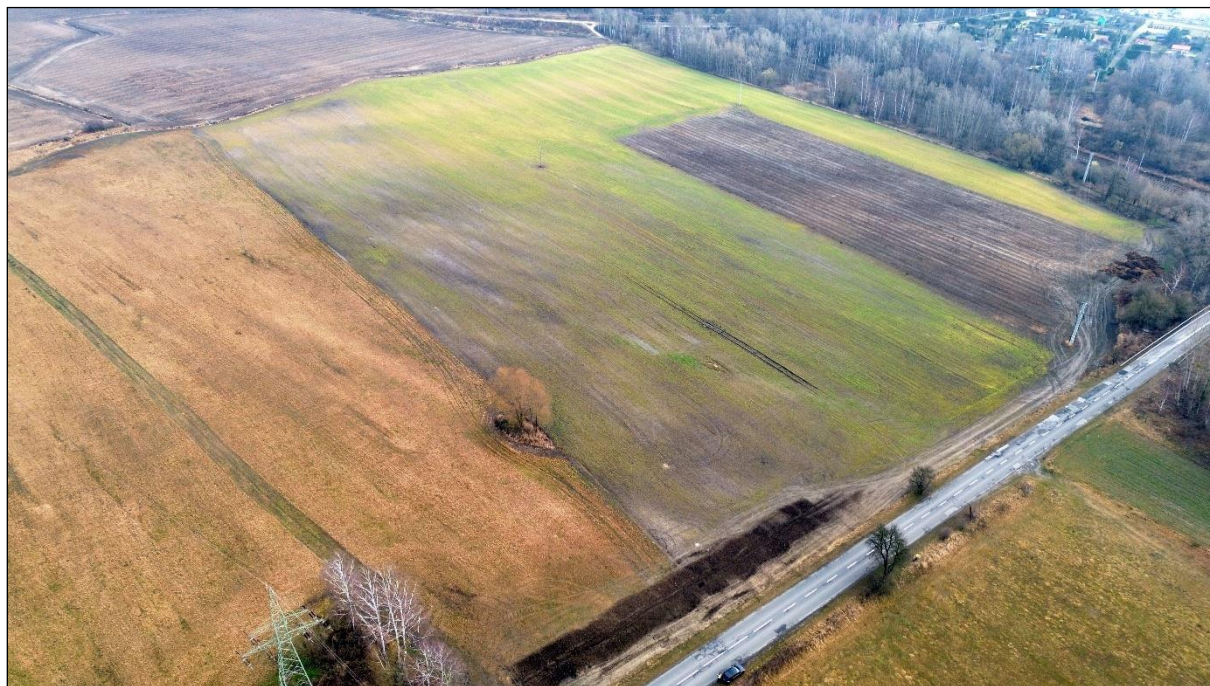
W ramach prac przygotowawczych wykonano również naloty dronem nad całym terenem przyszłej inwestycji. Wykorzystano do tego dron MAVIC MINI 4, oferujący geolokalizację miejsc wykonywania fotografii w oparciu o system GPS. Badany teren objęto fotografiami skośnymi, ale także pionowymi, których celem było uchwycenie ewentualnych anomalii. Analizie poddano również dostępne w aplikacji geoportal.gov.pl ortofotomapy archiwalne, wykonywane w ostatnich latach (mapa 4).

mapa 4. Ortofotomapa terenu objętego badaniami powierzchniowymi z 2023 r. Źródło: geoportal.gov.pl

Przeprowadzona analiza nie ujawniła żadnych anomalii, które wskazywałyby na istnienie w obrębie terenu przyszłej inwestycji jakichkolwiek śladów osadnictwa czy zabudowy. Pojedyncze obserwowane zaciemnienia terenu związane są z różnym stopniem wilgotności gruntu w poszczególnych częściach badanych działek, co zapewne jest wynikiem różnego rodzaju podłoża naturalnego (fot. 1–6). W części północnej, w bezpośredniej bliskości cieku wodnego calec naturalny stanowi łatwo przesiąkliwy piasek, którego przebicia widoczne są również na fotografiach lotniczych

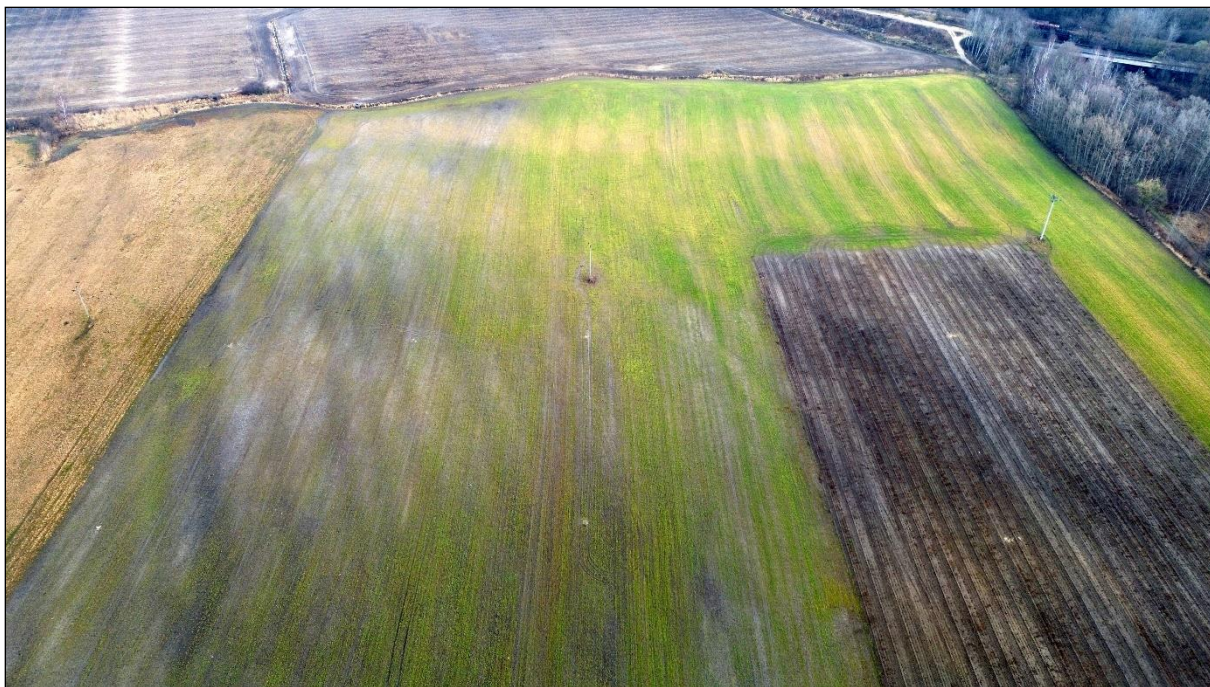
(fot. 3–4). Pozostała część terenu wydaje się być posadowiona na podłożu gliniastym. W części południowo-zachodniej teren po wiosennych odwilżach jest wręcz nieco podmokły, co obserwowano również w trakcie bezpośredniej prospekcji w terenie (fot. 6).

fot. 1. Widok skośny terenu od SW, fot. R. Zdaniewicz

fot. 2. Widok skośny terenu od SW, fot. R. Zdaniewicz

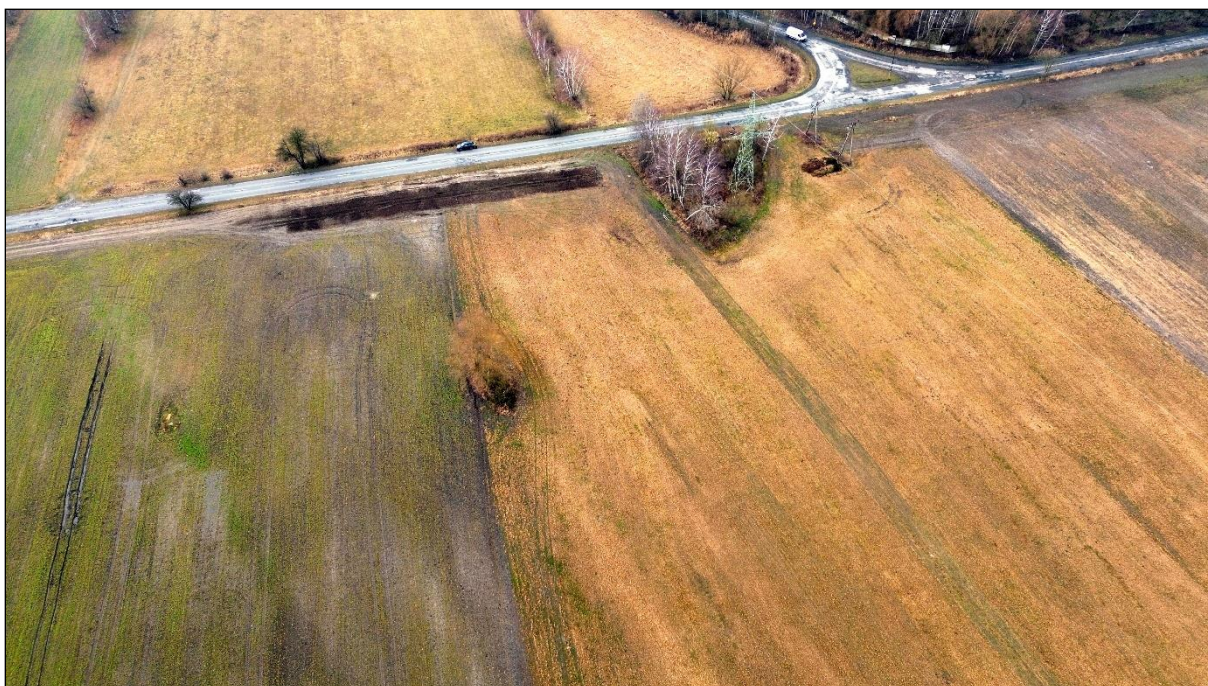
fot. 3. Widok skośny terenu od S, fot. R. Zdaniewicz

fot. 4. Widok pionowy terenu od S, fot. R. Zdaniewicz

fot. 5. Widok skośny terenu od N, fot. R. Zdaniewicz

fot. 6. Widok skośny terenu od N, fot. R. Zdaniewicz

4. Wyniki badań powierzchniowych

W ramach prac powierzchniowych w marcu i kwietniu 2025 r. wykonano przejście terenu inwestycji odcinkami, od ul. Jagodowej w kierunku cieku wodnego, ograniczającego badany teren od północy. Większość obszaru była obsiana zbożem, co nie utrudniało jednak obserwacji. W części wschodniej teren był częściowo zaorany, przygotowany pod wiosenno-letnie obsiewy.

Celem prowadzonej prospekcji terenowej jest ustalenie istnienia ewentualnych śladów osadnictwa pradziejowego i historycznego w obrębie badanych działek. Warto jednak zaznaczyć, że bezpośrednio na terenie nadzorowanej inwestycji nie występują stanowiska archeologiczne. Natomiast w niewielkiej odległości od działki nr 4/4, w kierunku północno-wschodnim w trakcie prac AZP w latach 90. XX w. zarejestrowano tzw. ślad osadniczy – AZP 96–44/47, nr st. w miejscowości 19 (**zob. ryc. 5**). Znaleziony nieliczny materiał zabytkowy określono jako związany z czasami późnego średniowiecza. Prace archeologiczne prowadzono więc w głównej mierze w celu ewentualnego oddziaływania tego stanowiska na obszar inwestycji lub poszukiwania innych śladów dawnej działalności ludzi.

W trakcie badań powierzchniowych natrafiono łącznie na 28 zabytków, które skatalogowano pod 26 numerami inwentarza polowego (**map 5–6**). W przeważającej mierze są to ułamki naczyń ceramicznych, wykonanych na kole technikami ślizgowymi i toczenia, o cechach garncarstwa późnośredniowiecznego i nowożytnego (inw.CZ/1-2, 4-5, 8-9,11-13, 15-16, 19, 21, 24-25). W większości stanowią części środkowe naczyń, ale także partii brzegowych i w pojedynczych przypadkach przydennych – nóżek i uch.

Podczas badań natrafiono również na pojedyncze przedmioty metalowe, głównie numizmaty, XIX-wieczne monety pruskie (**CZ/6-7, 18, 20, 23**) i jedną monetę węgierską (**CZ/22**). Okazy te nie stanowią zabytków szczególnych i są masowo odkrywane na terenie Górnego Śląska podczas różnych badań archeologicznych, głównie z racji tego, że stanowiły one drobne monety obiegowe wybijane w setkach tysięcy lub nawet milionach sztuk.

Na uwagę zasługuje odkrycie okucia kolby pistoletu skałkowego, zapewne modelu z XVIII stulecia. Wykonano je z blach brązowej, ornamentowanej żłobkowaniem (**CZ/26**). Innym okazem, wykonanym z blachy miedzianej jest owalna marka górnicza sygnowana numerem 632, używana w bytomskiej kopalni Miechowice

(*Preusengrubbe*) w XIX lub 1 poł. XX w. (**CZ/19**). Wśród zabytków metalowych znalazł się również mocno skorodowany pocisk ołowiany do muszkietu (**CZ/10**).

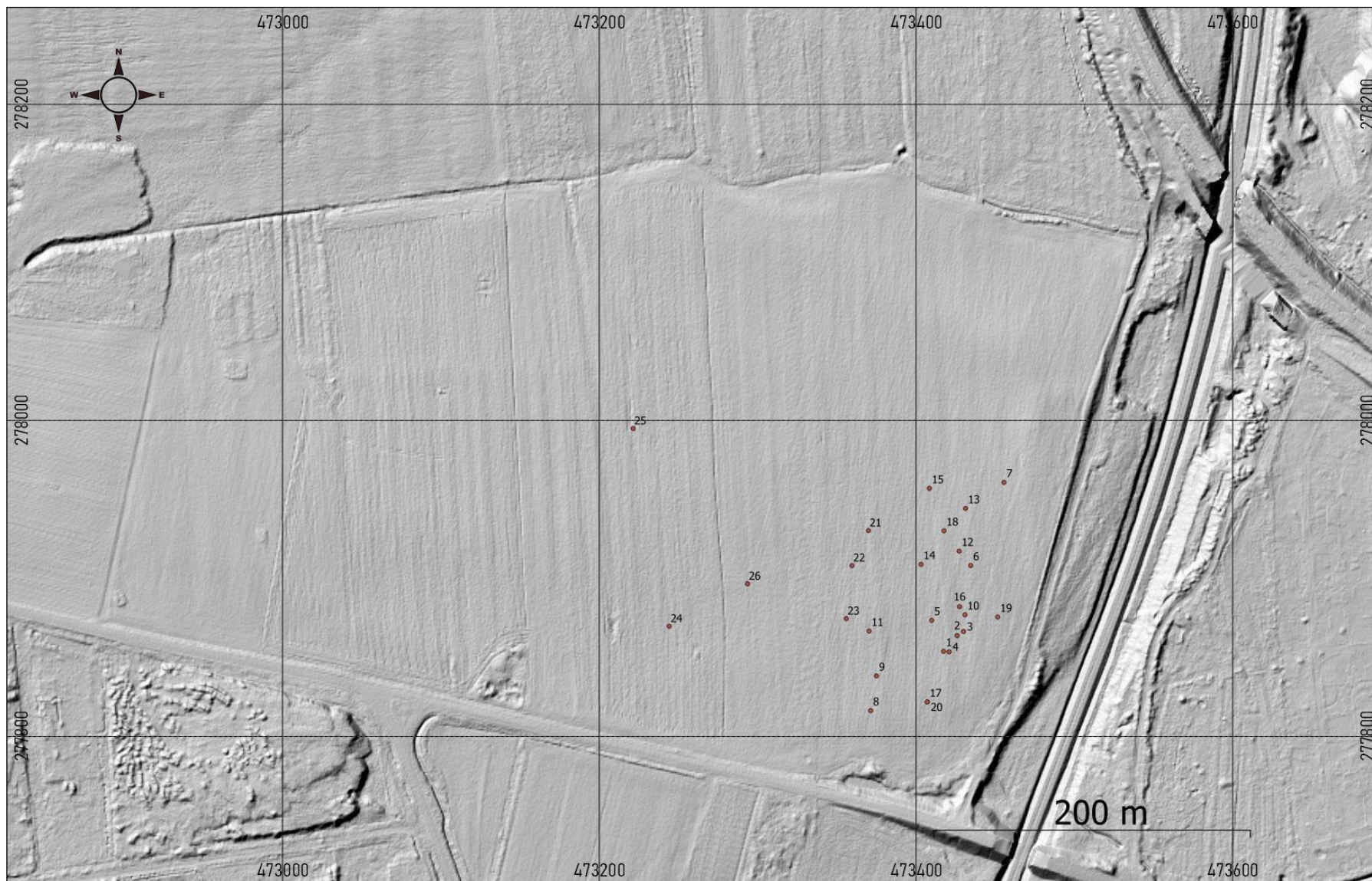
Wśród materiałów pradziejowych na uwagę zasługuje potencjalny rdzeń krzemienny, wykonany z krzemienia narzutowego, związany z epoką kamienia lub wczesną epoką brązu (**CZ/14**).

Podsumowując, odkryty zespół zabytków nie stanowi zbioru cennego czy też wyjątkowego. W większości są to okazy ułamków masowo produkowanej ceramiki naczyniowej, a także drobne, XIX-wieczne monety obiegowe bez wartości numizmatycznej.

Dodatkowo należy podkreślić, że na powierzchni większości działek obserwowano liczne współczesne śmieci, zapewne w większości związane z intensywnym użytkowaniem rolniczym terenu i nawożeniem ziemi obornikiem zawierających także odpady użytkowe. Odkrywano również żelazne elementy maszyn rolniczych, ceramikę budowlaną i liczne fragmenty folii i opakowań. Miejscami odnotowywano dużą ilość kamieni narzutowych, lecz oprócz pojedynczego, domniemanego rdzenia krzemiennego nie stwierdzono żadnego materiału krzemiennego czy kamiennego ze śladami obróbki.

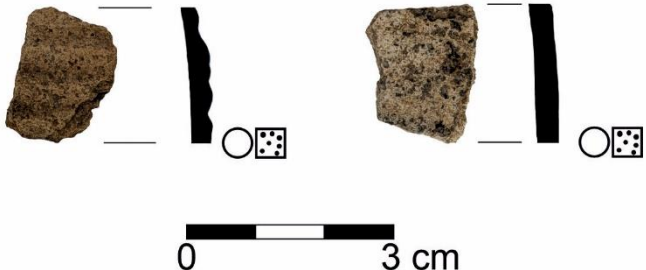
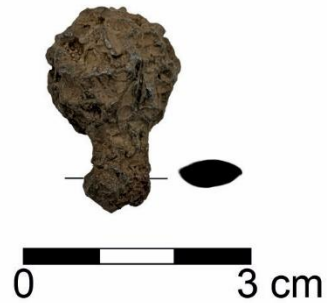

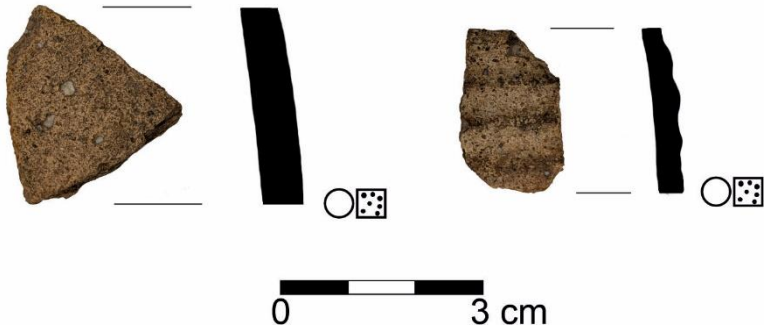
map 5. Ortofotomapa terenu objętego badaniami powierzchniowymi w 2025 r. z zaznaczoną lokalizacją zabytków. Źródło: geoportal.gov.pl

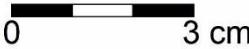

map 6. Mapa LIDAR terenu objętego badaniami powierzchniowymi z zaznaczoną lokalizacją zabytków. Źródło: geoportal.gov.pl

5. Inwentarz polowy zabytków

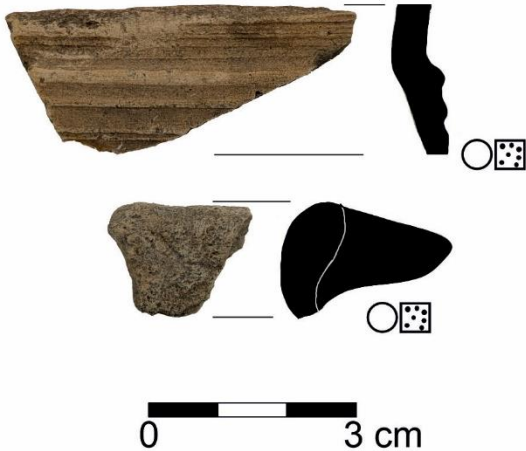
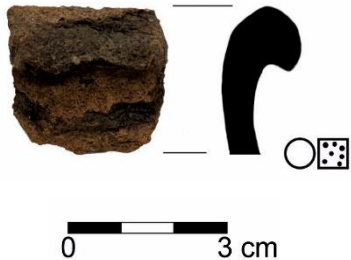
Lp.	Materiał	Chronologia	Ilość szt.	Fotografia
1.	fragmenty naczyń ceramicznych	pś/now	2	 Two fragments of ceramic vessels are shown. The left fragment is a light brown, irregularly shaped piece. The right fragment is a dark, irregularly shaped piece. Both fragments are accompanied by a scale bar indicating 0 to 3 cm and a reference marker (a circle with a cross inside).
2.	fragment naczynia ceramicznego	pś/now	1	 A fragment of a ceramic vessel is shown. It is a light brown, irregularly shaped piece. It is accompanied by a scale bar indicating 0 to 3 cm and a reference marker (a circle with a cross inside).
3.	kula ołowiana do muszkietu	now.	1	 A lead bullet is shown. It is a dark brown, irregularly shaped piece. It is accompanied by a scale bar indicating 0 to 3 cm and a reference marker (a circle with a cross inside).

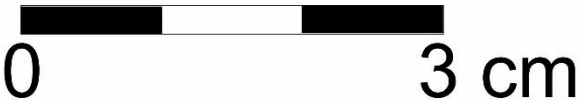
4.	fragmenty naczyń ceramicznych	pś/nów	2	
5.	fragment naczynia ceramicznego	now	1	
6.	moneta miedziana	1875 r.	1	

7.	moneta miedziana	1839 r.	1	
8.	fragment naczynia ceramicznego	pś	1	
9.	fragment naczynia ceramicznego	now	1	

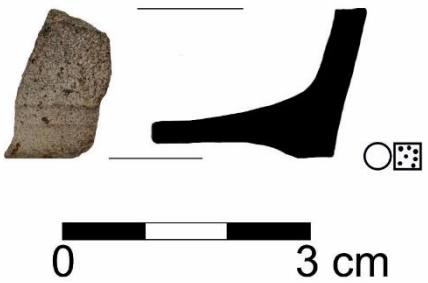
10.	marka górnicza	XIX/XX w.	1	
11.	fragment naczynia ceramicznego	now	1	
12.	fragment naczynia ceramicznego	pś/now	1	

13.	fragment naczynia ceramicznego	pś/nów	1	
14.	rdzeń krzemienny (?)	epoka kamienia/wczesna epoka brązu (?)	1	

15.	fragmenty naczyń ceramicznych	pś/nów	2	
16.	fragment naczynia ceramicznego	pś/nów	1	
17.	plomba ołowiana sygnowana	XIX/XX w.	1	

18.	moneta miedziana	1845 r.	1	
19.	fragment naczynia ceramicznego	now	1	
20.	moneta miedziana	1844 r.	1	

21.	fragment naczynia ceramicznego	pś/now	1	
22.	moneta srebrna	1894 r.	1	
23.	moneta miedziana	1844 r.	1	

24.	fragment naczynia ceramicznego	pś/now	1	 A photograph of a light-colored, irregular ceramic fragment. To its right is a black silhouette of the same fragment. Below the silhouette is a scale bar marked from 0 to 3 cm. A small icon of a circle with a square inside is located to the right of the silhouette.
25.	fragment naczynia ceramicznego	pś/now	1	 A photograph of a light-colored, irregular ceramic fragment. To its right is a black silhouette of the same fragment. Below the silhouette is a scale bar marked from 0 to 3 cm. A small icon of a circle with a square inside is located to the right of the silhouette.
26.	fragment okucia pistoletu skałkowego	XVIII/XIX w.	1	 A photograph of a dark, curved gun flint fragment. To its right is a black silhouette of the same fragment. Further right is a reference image of a flintlock pistol, with a white box highlighting the flint's position in the hammer. Below the images is a scale bar marked from 0 to 3 cm.

5. Wnioski końcowe

Podsumowując można stwierdzić, iż teren, na którym przeprowadzono weryfikacyjne badania powierzchniowe **nie przyniósł żadnego istotnego odkrycia** z punktu widzenia archeologii, mimo dosyć uważnej obserwacji badanego obszaru w trakcie badań powierzchniowych. Obszar badanych działek wydaje się być raczej mało interesujący pod względem archeologicznym, a pojedyncze odkryte na powierzchni zabytki nie mogą stanowić miarodajnych dowodów trwałego osadnictwa na tym terenie. W większości trafiły one tu zapewne za sprawą wykorzystywania rolniczego działek, być może w trakcie nawożenia odpadami z gospodarstw zlokalizowanych na terenie pobliskich Czechowic.

Jeśli chodzi o Wnioski konserwatorskie to w opinii autora nie ma wyraźnych podstaw do wyznaczenia w obrębie działek stref, które potencjalnie mogą stanowić miejsca ewentualnych badań sondażowych. Z pewnością **przyszłym pracom ziemnym powinien jednak towarzyszyć stały nadzór archeologiczny**.

6. Kopia Pozwolenia na badania

Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach
ul. Francuska 12, 40-015 Katowice
tel. (32) 253 77 98, fax. (32) 256 48 58
bip.katowice.wkz.gov.pl

K-AR.5161.34.2025.GGZ

Katowice, dnia 21 marca 2025 roku

ePUAP

POZWOLENIE Nr K / 312 / 2025

na prowadzenie badań archeologicznych

Na podstawie art. 36 ust. 1 pkt 5, art. 89 pkt 2, art. 91 ust. 4 pkt 4 i 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2024 poz. 1292) i § 18 ust. 1 i 3 rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2022 roku, poz. 81) oraz art. 104 § 1 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 roku – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz. U. z 2024, poz. 572)

Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach

po rozpatrzeniu wniosku Miasta Gliwice reprezentowanego przez Mariusza Komidzińskiego, Dyrektora Wydziału Inwestycji i Remontów, ul. Zwycięstwa 21, 44-100 Gliwice, z dnia 18 marca 2025 r. (data wpływu)

p o z w a l a

1. na prowadzenie archeologicznych badań powierzchniowych w związku z inwestycją polegającą na budowie kompleksu boisk sportowych przy ul. Jagodowej w Gliwicach^{*)} – działki nr 4/3, 4/4, 5/2 obręb Czechowice Zachód

a) współrzędne geodezyjne miejsca prowadzenia badań:

1. x – 277751.89 y – 473453.57
2. x – 278120.99 y – 473572.63
3. x – 277841.85 y – 473077.86
4. x – 278135.54 y – 473026.27

- b) w formie badań powierzchniowych – zgodnie z programem badań z dnia 13 marca 2025 r., sporządzonym przez Radosława Zdaniewicza wraz z załącznikami mapowymi w aktach sprawy,

c) i innych dokumentów:

- zgoda Muzeum w Gliwicach sygn. ZA-4101-3/25 z dnia 11 marca 2025 r. na przyjęcie pozyskanych materiałów zabytkowych;

2. przy spełnieniu następujących warunków i obowiązków:

- a) kierowania badaniami przez osobę posiadającą kwalifikacje, o których mowa w art. 37e ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- b) zobowiązanie do przekazania Śląskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Katowicach nie później niż w terminie 14 dni przed dniem rozpoczęcia badań archeologicznych, a w toku badań archeologicznych, na 14 dni przed dokonaniem zmiany osoby posiadającej kwalifikacje, o których mowa w art. 37e ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;